

נגמר דינו בחוץ-לארץ וברח לארץ-ישראל, ובא לפני אותו בית-דין (.ז)

שנינו במשנה¹: "מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו בית-דין אין סותרין את דינו. כל מקום שיעמדו שניים ויאמרו מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו... הרי זה יהרג". ותמזה הגמרא על סתירה שבין הרישא לסיפא, דמהרישא משמע שלפני בית-דין אחר סותרין את דינו ומהסיפא משמע שאין סותרין. ותיריך אביי על-פי התוספתא, שהרישא עוסקת ביחס לארץ-ישראל והסיפא ביחס לחוץ-לארץ. שאם ברח מהארץ לחוץ-לארץ אין סותרין, אך מחוץ-לארץ לארץ סותרין, מפני זכותה של ארץ-ישראל. ופירש רש"י: "אולי תועיל למצוא לו פתח של זכות", וכמוהו פירש גם הריטב"א².

יש להתבונן כיצד תירוצו של אביי מבאר את המשנה, דלפי דבריו הרישא הועמדה בארץ-ישראל, והפשט הוא שברח מחוץ-לארץ לארץ - ואם כן, קשה מדוע זה נקרא שברח ובא לפני אותו בית-דין, והרי הוא בא לארץ-ישראל ושם יש בית-דין אחר.

שיטת הרמב"ם והריטב"א

והנה הרמב"ם כתב³: "מי שנגמר דינו בבית-דין שהיה בחוצה לארץ וברח לבית-דין שבארץ-ישראל, סותרין את דינו על כל פנים. ואם היו אותן בית-דין עצמן שנגמר דינו בפניהם, אין סותרין את דינו, אף-על-פי שגמרוהו בחוץ-לארץ והם עתה בארץ-ישראל...". זאת אומרת, שלפי הרמב"ם אין סותרין את דינו גם כשברח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל, אם הם אותם דיינים, דהיינו שהבית-דין גם-כן עלה לארץ.

1. מכות דף ז.

2. למהותה של זכות ארץ-ישראל כמועילה למצוא זכות הנה שלושה הסברים: ה"תפארת ישראל" הבין שהענין הוא אוירא-דארץ-ישראל המחכים, ובית-דין יחכים וימצא זכות. ו"אילת השחר" כתב שזכות המצוה של העליה לארץ שעשה הנידון היא שמועילה, ומה"נתן פרו" משמע שארץ-ישראל בהיותה "ארצות החיים" מועילה להציל ממוות. (וראה אורות הקודש חלק שלישי, מוסר הקודש פרק קלד - הערת העורך.)

3. הלכות סנהדרין פרק יג הלכה ח.

יש מהאחרונים שכתבו, שמקור דבריו הוא במשנה: שברישא כתוב "ובא לפני אותו בית-דין אין סותרין", ואביי אוקמה בארץ-ישראל - הרי שהמשנה משמיעה לנו שכשבא לפני אותו בית-דין, אזי גם מחוץ-לארץ לארץ אין סותרין את הדין בכל ענין, ואילו הסיפא באה להסביר את הדין של "בית-דין אחר", וזה הועמד בחוץ-לארץ, ושאין סותרין, אבל כשברח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל לבית-דין אחר, סותרין, מפני זכות ארץ-ישראל.

אך הריטב"א כתב: "כללא דמילתא דכל שברח מן הארץ לחוץ-לארץ, כיון דשליחותיהו קא עבדינן - כאותו בית-דין הוא, וכל-שכף כשברח מן הארץ לארץ או מחוץ-לארץ לחוץ-לארץ ולא חשיב בית-דין אחר אלא כשברח מחוץ-לארץ לארץ, דדילמא מהניא ליה זכותא דארץ-ישראל לאשכוחי ליה זכות הצלה". הרי שלדברי הריטב"א הרישא שאומרת שלפני אותו בית-דין אין סותרין, עוסקת בברח מארץ-ישראל לחוץ-לארץ (ולא כרמב"ם: מחוץ-לארץ לארץ-ישראל), וחשיב אותו בית-דין אף שהדיינים אחרים, משום הדין של שליחותיהו קא עבדינן, שאומר שבת-דינין שבחוץ-לארץ דנים מכח הסמוכין שבארץ-ישראל (והוא הדין מארץ-ישראל לארץ-ישראל ומחוץ-לארץ לחוץ-לארץ), והדיוק של הגמרא: "אבל לפני בית-דין אחר סותרין" - פירושו: "מחוץ-לארץ לארץ-ישראל", כי רק בזה חשוב בית-דין אחר משום זכות הצלה.

כלומר, הריטב"א לא פירש "אותו בית-דין" כמשמעות של "אותם דיינים" כפי הרמב"ם, אלא זהו גם בדיינים אחרים וחשיב אותו בית-דין מצד שליחותיהו קא עבדינן, וזאת הוא למד מהסיפא של המשנה שאמרה: "כל מקום שיעמדו שנים... הרי זה יהרג", והיא הועמדה בחוץ-לארץ - היינו שבחוץ-לארץ הכל חשוב אותו בית-דין (בניגוד לרמב"ם שהסיפא מסבירה את הדין של בית-דין אחר [=דיינים אחרים], שגם בהם לא סותרין אלא כשברח לארץ-ישראל).

מכל האמור יוצא שנחלקו הריטב"א והרמב"ם בהבנת המושגים: "לפני אותו בית-דין" ו"בית-דין אחר": לרמב"ם אלו מושגים מציאותיים אם אלו אותם דיינים או אחרים, ולפי הריטב"א אלו מושגים הלכתיים התלויים בדין של שליחותיהו קא עבדינן (ומתוך זה גם נחלקו באיזה חלק מהרישא מדובר על ארץ-ישראל - לרמב"ם ארץ-ישראל הוא המקום שברח אליו, ולריטב"א - המקום שנגמר דינו שם וממנו ברח).

4. ברכת אברהם, שיח יצחק ועוד.

5. בספר "נתן פרו" הגיה: "זהו הדין".

קושיות על דברי הרמב"ם

והנה על מה שכתב הרמב"ם שאם ברח מחוץ-לארץ לארץ לפני אותו בית-דין שאין סותרין דינו, נשאלת שאלה גדולה: מדוע שלא נסתור דינו, והרי תועיל לו זכות ארץ-ישראל, ומה לנו לחלק בין אותו בית-דין לבית-דין אחר? ותירץ ה"מנחת יהודה" שבית-הדין עשוי להחזיק בדעתו וממילא אין שום תועלת לפתוח שוב בדין. אך יש להקשות עליו:

(א) מכל מקום מדוע לא ניתן את האפשרות - ואף אם תהיה מועטה - להציל נפש בישראל, כל-שכן שהדיינים יודעים שעכשיו שבאו לארץ-ישראל וגם הנדון, תוכל ארץ-ישראל להועיל למצוא פתח הצלה?

(ב) מדוע שלא נשלח את הנידון לבית-דין אחר? האם בזה שבא לפני אותו בית-דין נמנעה ממנו האפשרות להיות נדון בבית-דין אחר שאולי יצילהו?

אמנם ל"תפארת ישראל" לא יוקשה, כי הוא חידש שהמשנה באומרה: "אין סותרין דינו" אינה מתכוונת לומר שהורגים את הנדון עקב חיובו במיתה בחוץ-לארץ, אלא הכוונה היא שאין סותרין בפני אותו בית-דין ושולחים אותו לבית-דין אחר. ולפי זה נוכל לפרש כן ברמב"ם, שהוא באמת בא להקל ולהציל, שאף אם יבוא בפני אותו בית-דין בארץ-ישראל, לא ידון בפניהם שוב, כי יש סיכוי שיחזיקו בדעתם ויחייבוהו, אלא נוליכהו לבית-דין אחר שלא דן אותו לפני כן, ובצירוף זכותה של ארץ-ישראל נוכל אולי להצילו. אולם רוב האחרונים לא פירשו באופן זה, ואף ל"תפארת ישראל" - זהו רק אחד מהסבריו למשנה, ובאמת הפשט ב"אין סותרין דינו בפני אותו בית-דין" שנהרג הנידון, ועוד שברמב"ם מסדר הלכותיו נראה ברור שאי-אפשר לפרש כן, ואם כן חזרת השאלה על דברי הרמב"ם למה לא תועיל זכותא דארץ-ישראל?

קושיות על דברי הריטב"א

כמו כן יש לברר מהי דעת הריטב"א, האם הוא מחלק כרמב"ם בין אותו בית-דין לבית-דין אחר, או שבכל בית-דין סותרין מפני זכותא דארץ-ישראל? כדי להבין דעתו בזה צריך להתבונן קודם בגוף דבריו. כפי שראינו לעיל בדברי הריטב"א, הבנתו את המושגים "אותו בית-דין" ו"בית-דין אחר" אינה מצד הדיינים אם הם אלו שכבר דנהו או שחדשים הם, אלא הגדר הדיני של "שליחותיהו קעבדינן" הוא הקובע אם זהו אותו בית-דין אם לאו, ולכן כל שברח מן הארץ לחוץ-לארץ כאותו בית-דין הוא אף

6. ראה לעיל הערה 2.

נגמר דינו בחוץ-לארץ וברח לארץ-ישראל, ובא לפני אותו בית-דין (ז).

שיתייצב בפני דיינים אחרים, כיון דשליחותיהו קעבדינן - ולפי זה לא מובן מדוע מארץ-ישראל לארץ-ישראל אין סותרין, והרי כל בית-דין שבארץ-ישראל עומד בפני עצמו ואינו דן מכח שליחותיהו, ואם כן מארץ-ישראל לארץ-ישראל זהו בית-דין אחר וצריך לסתור, וכן מחוץ-לארץ לחוץ-לארץ אין הבית-דין השני שאליו ברח חשוב כאותו בית-דין הראשון, שהרי הוא לא דן מכח שליחותיהו של הבית-דין הראשון, וצריך היה לסתור!

ועוד קשה, מדוע צריכה הגמרא לטעם של זכות ארץ-ישראל בברח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל והרי הבית-דין שבארץ-ישראל אינו דן מכח שליחותיהו של הבית-דין שבחוץ-לארץ, אלא רק להיפך, ואם כן, ברור שנסתור דינו בארץ-ישראל, שהרי אין זה חשוב אותו בית-דין, ואין צריך כלל להיזקק לזכות ארץ-ישראל?⁸

ביאור שיטת הריטב"א

להבנת שיטת הריטב"א - ניתן לבאר בב' אופנים:

אופן א. ביאר הרב שלמה שושן, שהנסיבות המנחות בשיטה שנקט בה הריטב"א, הן רמת כח בתי-הדינים, כלומר - כשיש אותה רמת סמכות בעשיית דינים בשני בתי-הדין, חשוב אותו בית-דין, וברמה שונה חשוב בית-דין אחר, ולכן מארץ-ישראל לחוץ-לארץ בגלל שליחותיהו, זה נחשב כאותו כח, וזה כאותו בית-דין, ולכן אין סותרין, ומאותה סיבה מהארץ לארץ, או מחוץ-לארץ לחוץ-לארץ, אין סותרין, כי יש אותה רמה של כח. ובאמת גם מחוץ-לארץ לארץ-ישראל בבית-דין אחר סותרין, מפני שזהו בית-דין אחר, שהרי אין שליחותיהו, וכח הבית-דין שבארץ-ישראל גדול יותר. חידושו של הריטב"א (בהסברת התוספתא), הוא שאף באותו בית-

7. אמנם, לכאורה כך למד הריטב"א מהסיפא של המשנה, שכל מקום בחוץ-לארץ חשוב אותו בית-דין בגלל שליחותיהו, כלומר שכיון ששני בתי-הדין שבחוץ-לארץ דנים מכוח בית-דין שבארץ-ישראל, הם חשובים כאותו בית-דין, אך היא גופא קשיא: מדוע נחשיבם כאותו בית-דין, הרי אין האחד דן מכח השני, שזהו התנאי הקובע להחשיבם כאותו בית-דין? (נראה, שדעת הריטב"א היא שכשם שבית-דין היונק כחו מבית-דין אחר, נחשב כאותו בית-דין כי מקור הכח אחד הוא, כך גם שני בתי-דין ששניהם יונקים כחם מבית-דין אחד, הם בגדר בית-דין אחד, דבר המובן מאוד בסכרא - הערת העורך. תגובת הכותב: זה ניתן להאמר לפי "ברח מחוץ-לארץ לחוץ-לארץ", ששני בתי-הדין דנים מכח בית-דין שבארץ-ישראל, אך בברח מארץ-ישראל לארץ-ישראל נותרת השאלה בעינה, כי בארץ-ישראל שני בתי-הדין נחשבים כשניים שונים, כי אין האחד יונק כוחו מהשני.)
8. ואין לומר שכיון שהבית-דין שבחוץ-לארץ דן מכח ארץ-ישראל, אז כשבא לארץ-ישראל חשוב אותו בית-דין, שהרי אין בכלל מאתיים מנה, ואם מחשיבים את הדין שבחוץ-לארץ כדיון כח בית-הדין שבארץ-ישראל, וחוץ-לארץ תלויה בארץ-ישראל, אין זה אומר שמאציל הכח והסמכות לדון יהא תלוי ונמשך אחר הבית-דין שבחוץ-לארץ, אלא בית-דין שבארץ-ישראל עומד ברשות עצמו וחשוב כבית-דין אחר.
9. לפי זה מובן ה"וכל-שכן" שבדברי הריטב"א: כל-שכן בארץ-ישראל לארץ-ישראל ובחוץ-לארץ לחוץ-לארץ, שזהו אותו מקום ממש שנחשב אותה רמה ואין סותרין, ואין צריך להגיה כ"נתן פרייו".

דין ממש שעלה לארץ, סותרין, מפני זכותא דארץ-ישראל. ולפי זה מוכרח שהריטב"א חולק על הרמב"ם הסובר שבאותו בית-דין שעלה לארץ אין סותרין הדין¹⁰.

אופן ב. נראה להסביר שבאמת אמת המדה הקובעת מי ייחשב כבית-דין אחר לענין הצלת הנידון היא: זכות ארץ-ישראל, וכפשט התוספתא. ולא שה"שליחותייהו" הוא הגדר לכך, כי אכן מנין חידוש זה להריטב"א, שגדר בית-דין אחר הוא כשאינן "שליחותייהו", והרי בתוספתא כתוב במפורש שמחוץ-לארץ לארץ-ישראל סותרין מפני זכות ארץ-ישראל, ופשוט שזהו הטעם המנחה, ולכן מארץ-ישראל לחוץ-לארץ, שאין זכות ארץ-ישראל, אין סותרין. וכן נראה מסברא, שהרי המטרה בסתירת הדין היא שאולי נמצא הפעם פתח זכות שלא מצאנו בדין הראשון, ולכן ודאי שלבית-דין השני צריך שיהא יתרון במציאת זכות יותר מאשר לקודמו. ואם הטעם לסתירת דין הוא שאין שליחותייהו מחוץ-לארץ לארץ, איזה יתרון גלוי יש בזה שהוא בית-דין העומד בפני עצמו - האם בעצם זה שהוא בית-דין אחר גדל הסיכוי למצוא זכות? אלא ודאי הטעם לסתירת דין הוא זכות ארץ-ישראל שזהו יתרון ברור שבזכותו יש יותר סיכוי למציאת זכות.

וכן נראה מפורש מדברי הריטב"א: "ולא חשוב בית-דין אחר אלא כשברח מחוץ-לארץ לארץ, דדילמא מהניא ליה זכותא דארץ-ישראל לאשכוחי ליה זכות הצלה". היינו, שזכות ארץ-ישראל היא התנאי היחיד שמחשיב את הבית-דין כאחר ביחס לקודמו. כלומר, על-פי דרך זו אין ההבנה הראשונה שהסברנו בשיטת הריטב"א (בתחילת הדברים) נכונה, שהגדר לבית-דין אחר תלוי בשליחותייהו, אלא הגדר נקבע על-פי זכות ארץ-ישראל, שהיתרון שיש לבית-דין השני במציאת זכות הופכו לבית-דין אחר מבחינת הצלת הנידון, מה שאין כן כשאינן זכות ארץ-ישראל - אז אין סיכוי גדול יותר להצילו, וחשוב כאותו בית-דין.

וזהו מה שמלמדת אותנו הסיפא של המשנה שהועמדה בחוץ-לארץ, ששם חשוב אותו בית-דין בכל מקום, כי אין זכותא דארץ-ישראל, והוא הדין מארץ-ישראל לארץ-ישראל, שאין לבית-דין השני זכות ארץ-ישראל יותר מקודמו. אמנם כל זה רק כשבא לפני דיינים אחרים, אבל אם אותם דיינים עלו לארץ ובא לפנייהם - לא נסתור את הדין, כי סוף סוף הם אותם בית-דין ממש, וזכות ארץ-ישראל עם כל חשיבותה אינה יכולה לגרום שייחשבו כבית-דין אחר, כאשר במציאות הם אותו בית-דין. ומפני שזכות

10. כעין ביאור זה כתב גם הרב יצחק רלב"ג בהערותיו לריטב"א הוצאת מוסד הרב קוק.

ארץ-ישראל היא אמת המדה להיחשב כבית-דין אחר להצלתו (ובתנאי שבאמת הם דיינים אחרים), לכן גם מארץ-ישראל לארץ-ישראל ומחוץ-לארץ לחוץ-לארץ אין סותרין, כי אין לבית-דין השני יתרון של זכות ארץ-ישראל על קודמו.

ובאמת גם בברח מארץ-ישראל לחוץ-לארץ היה יכול הריטב"א לנמק מדוע אין סותרין, מהסיבה שאין זכות ארץ-ישראל, אך כפי שראינו אפילו בארץ-ישראל עצמה לא מועילה זכות ארץ-ישראל לסתור כאשר הבית-דין השני מורכב מהדיינים הראשונים, כי סוף סוף זהו אותו בית-דין, ולכן הריטב"א רוצה לתת נימוק עוד יותר חזק לכך שאין סותרין, שאף לו יצויר שהיתה זכות כלשהי כמו שיש זכות ארץ-ישראל למי שבארץ-ישראל, לא תועיל שום זכות, כי בית-דין שבחוץ-לארץ דן מכח שליחותיהו של ארץ-ישראל, וכיון שכבר דנהו בית-דין ראשון בארץ-ישראל למיתה, הרי שבית-דין שבחוץ-לארץ נחשב כאותו בית-דין, וכאילו הם אותם דיינים, ואז ודאי אין סותרין, שהרי במציאות של אותם דיינים אף בארץ-ישראל שיש זכות אין סותרין.

היוצא מדרך זו של הריטב"א, שהגדר של בית-דין אחר נקבע על-פי זכות ארץ-ישראל, ודוקא כשאינם אותם דיינים, והטעם של שליחותיהו טפל, והריטב"א סובר כרמב"ם שבאותם דיינים גם בארץ-ישראל אין סותרין, ומחלוקתם היא רק בהגדרת המושגים - "אותו בית-דין" ו"בית-דין אחר". לרמב"ם תלויה ההגדרה בשאלה האם הם אותם דיינים, כפשוטן של מילים, ולריטב"א גם זכות ארץ-ישראל קובעת בגדר של הבית-דין. אך לא נחלקו למעשה.

אמנם קשה קצת, דאם לריטב"א זכות ארץ-ישראל היא הקובעת בגדר בית-דין, מדוע שלא נאמר כן גם באותם דיינים, שעלו מחוץ-לארץ לארץ-ישראל, שבארץ-ישראל נסתור, שהרי הזכות היא הקובעת לגדר של בית-דין אחר ולא אישיותם של הדיינים¹¹. ועוד, נראה שצריך לדקדק יותר, כי הגם שנכון הוא שלרמב"ם בית-דין אחר משמעו דיינים אחרים, אבל מודה הרמב"ם שלא בכל מצב שיש דיינים אחרים נחשב כבית-דין אחר וסותרין את הדין, כי הרי פשוט וברור שהרמב"ם מתחשב בתנאי של זכות ארץ-

11. על שאלה זו ענה כבר הכותב באומרו לעיל: "...וזכות ארץ-ישראל עם כל חשיבותה אינה יכולה לגרום שייחשבו כבית-דין אחר, כאשר במציאות הם אותו בית-דין" - הערת העורך. תגובת הכותב: נכון הוא שבמציאות הם אותם הדיינים, אך לא המציאות היא הקובעת את השם "בית-דין אחר", אלא הזכות של ארץ-ישראל, וכיון שעלו הדיינים מחוץ-לארץ לארץ-ישראל, אם כן יש כעת את היתרון של זכות ארץ-ישראל שנתר גדר של "בית-דין אחר" אף לאותם הדיינים.

ישראל, שבשלו סותרין את הדין בברח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל (ודוקא בדיינים אחרים כפי שלמד הרמב"ם מרישא דמשנה וכו"ל מהאחרונים), ואם כן, בברח מארץ-ישראל לארץ-ישראל לפני דיינים אחרים לא נסתור הדין, כי אין עדיפות של זכות ארץ-ישראל לבית-דין השני, שהרי גם הראשון נמצא בארץ-ישראל.

וכך פסק הרמב"ם¹²: "מי שנגמר דינו וברח ובא לבית-דין אחר, אין סותרין את דינו", ורק אחר-כך מחלק הרמב"ם ומוציא מכלל זה הבורח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל לפני בית-דין אחר, אך מארץ-ישראל לארץ-ישראל נשאר הדין הרגיל שאין סותרין, כי אין זכות ארץ-ישראל. כלומר, כדי לסתור הדין לפי הרמב"ם צריך למלא שני תנאים: (א) שבא לפני בית-דין אחר, וכפשוט המשנה שבא לפני דיינים אחרים. (ב) שיש לבית-דין זה זכות ארץ-ישראל שלא היתה קודם, כפי שמתבאר במשנה על-פי התוספתא.

גם לריטב"א סותרין רק במילוי שני תנאים אלה, ולכן אפשר לומר שבאמת גם לריטב"א אין לזכות ארץ-ישראל מקום בקביעת השם "בית-דין אחר" הכתוב במשנה, וכמו שהרמב"ם אומר שבית-דין אחר משמעו דיינים אחרים, וזכות ארץ-ישראל משפיעה רק בדיון אם בית-דין אחר יסתור את הדין או לא. לכן גם לריטב"א, ראשית כל מוכרח הוא שעל-מנת לסתור את הדין, יבוא לפני בית-דין אחר ממש. והריטב"א למד את המשנה ממש כמו הרמב"ם, שהרישא מלמדת: מי שנגמר דינו וברח לפני אותו בית-דין אפילו מחוץ-לארץ לארץ-ישראל אין סותרין את הדין, והסיפא מלמדת את הדין של בית-דין אחר, כי היא הועמדה בחוץ-לארץ, ששם בכל מקום אין סותרין. אבל כשברח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל (ודוקא לבית-דין אחר בגלמד מהרישא) סותרין. מפני זכות ארץ-ישראל.

ודברי הריטב"א יתפרשו כך: "כללא דמילתא, דכל שברח מן הארץ לחוץ-לארץ (אפילו לבית-דין אחר), כיון דשליחותייהו קא עבדינן, כאותו בית-דין הוא¹³. והוא הדין כשברח מן הארץ לארץ או מחוץ-לארץ לחוץ-לארץ (אפילו לבית-דין אחר שאין סותרין כי אין זכות ארץ-ישראל וכדעת הרמב"ם) ולא חשיב בית-דין אחר (לענין סתירת הדין) אלא כשברח מחוץ-

12. הלכות סנהדרין פרק יג הלכה ז.

13. ואין סותרין, ויכול הריטב"א להסביר מטעם שאין זכות ארץ-ישראל אלא שנותן טעם חזק יותר כ"ל, שאף אם תהיה זכות - כאותו בית-דין הוא ולא יועיל, כמו שלא מועילה זכות ארץ-ישראל לאותו בית-דין שבארץ-ישראל, וקל-וחומר כשבא לפני אותו בית-דין שירד גם כן מהארץ, שאין סותרין כי צריך בית-דין אחר.

לארץ לארץ, דדילמא מהניא ליה זכותא דארץ-ישראל לאשכוחי ליה זכות הצלה¹⁴. אך פשוט שזוה בדוינים אחרים, שלולא זה לא חשוב בשום אופן בית-דין אחר, אלא שהמשנה אומרת שסותרין בבית-דין אחר רק מחוץ-לארץ לארץ-ישראל בגלל זכות ארץ-ישראל וכתוספתא.

לסיכום, נראה שאת דעת הריטב"א אפשר לבאר באופן שחולק על הרמב"ם וסותרין תמיד בארץ-ישראל כשברח מחוץ-לארץ ואפשר להסביר שסובר ממש כרמב"ם ובאותם דיינים גם מחוץ-לארץ לארץ אין סותרין.

ישוב הקושיות על דברי הרמב"ם

ועתה נשוב לשאלה הראשונה בה פתחנו: מדוע לרמב"ם (ולריטב"א בדרך ב'), בברח מחוץ-לארץ לארץ-ישראל לפני אותו בית-דין אין סותרין, והרי יש זכות ארץ-ישראל שתועיל למצוא פתח זכות? ונראה לבאר בעזרת ד' באופן הבא: כתב המאירי: "...כל שנגמר דינו בחוץ-לארץ ובא לו לארץ, סותרין את דינו, ודנין אותו בתחילה מפני זכותה וכבודה של ארץ-ישראל...". מבואר מדבריו שאין המובן של זכות ארץ-ישראל מהצד הרוחני, שמא ימצא פתח זכות, אלא מצד מעלתה וחשיבותה של ארץ-ישראל שגורמת לסתירת דיני חוץ-לארץ¹⁵.

ולפי זה אפשר לומר שהרמב"ם מפרש כמאירי מטעם כבוד ארץ-ישראל, וזה שייך רק בבית-דין אחר ולא באותו בית-דין, כי בשלמא בבית-דין אחר שיש דיינים חדשים שמתחילים את הדין, יש סיכוי שאולי יזכה ויסתר דין חוץ-לארץ, ויתגלה כבוד ארץ-ישראל שהנה בחוץ-לארץ היה נהרג ובארץ-ישראל ניצל, וגם אם לא יזכה, הרי יש סיבה לדון שוב. אך באותו בית-דין ממש איזה כבוד יש כאן, אם ממש מה שאמרו בחוץ-לארץ יאמרו בארץ-ישראל - אדרבה! יתברר שמה שדנו בחוץ-לארץ שריר וקיים גם בארץ-ישראל (ואין סיבה שיחזרו בהם, כי הטעם הוא כבוד ארץ-ישראל ולא זכות רוחנית). ומאידך, אפשר לדחות שאדרבה כבוד ארץ-ישראל הוא שהדין של חוץ-לארץ אינו קיים כלל, כביכול, ולא רק בסבירות שישתנה הדין דנים שוב בארץ-ישראל, אלא דוקא כשלא משתנה הדין, מתברר יותר

14. כלומר, לפי דרך זו "כללא דמילתא" הוא, שלסתירת הדין בבית-דין אחר מוכרח שתהא זכות ארץ-ישראל, וזה קיים רק מחוץ-לארץ לארץ ולא בשאר מצבים.

15. היינו, שהמאירי בכותבו "זכותה וכבודה של ארץ-ישראל", מפרש זכותה במשמעות של כבודה, ולא לומר זכותה וגם כבודה, שהרי בגמרא כתוב רק "זכות ארץ-ישראל", אלא שבא לפרש מה מובנה של הזכות. ומה שכתבנו שכבוד ארץ-ישראל עניינו סתירת דיני חוץ-לארץ - כן כתב הרב יצחק רלב"ג בהערותיו לחדושי הריטב"א הוצאת מוסד הרב קוק.

כבוד ארץ-ישראל, שאף שיהא אותו דין, צריך לדון שוב מחדש¹⁶. דהיינו, שהצד הראשון מתייחס לכבוד ארץ-ישראל מצד פסק הדין והצד השני מצד עצם קיום הדין, וביאורנו בדברי הרמב"ם מתאים לכך רק בצד הראשון.

והנה, נסתפק בספר "אמרי צבי" במהות סתירת הדין, כשברח לארץ-ישראל, האם הדין שבחוץ-לארץ נסתר מעיקרו ובארץ-ישראל זהו דין חדש, או שמא הדין נשאר כבחוף-לארץ, ורק בנמצא צד זכות ניצול ממוות חוהי סתירת הדין¹⁷. ולכאורה ספק זה הוא שני הצדדים שהעלנו: האם הדין שבחוץ-לארץ נסתר מעיקרו ובארץ-ישראל זהו דין חדש, ולמה? כי כבוד ארץ-ישראל הוא בזה שדיני חוץ-לארץ אינם נחשבים כלל, או שמא הדין נשאר כבחוף-לארץ, ורק בהמצא צד זכות, ייסתר הדין לזכות, כי כבוד ארץ-ישראל בזה שפסקי-בית-דין של חוץ-לארץ נמצאו מוטעים, וכאמור, הרמב"ם פסק שבאותו בית-דין גם בארץ-ישראל אין סותרין את הדין - הרי שלשיטתו נשאר קיים דין חוץ-לארץ, כלומר - שכבוד ארץ-ישראל הוא כאשר פסק הדין משתנה לטובה (וכאפשרות א' הנ"ל), ולא בסתירת עצם הדין, ולכן באותם דיינים לא נסתר הדין, כי ודאי יפסקו לחייבו, כפי שפסקו בחוף-לארץ, ואם כן, גם לא שייך כאן כבוד ארץ-ישראל. ואכן גם המאירי שהביא הטעם של כבוד ארץ-ישראל פסק כרמב"ם, שבאותו בית-דין, אף בארץ-ישראל אין סותרין, ונראה שזה תלוי בזה כפי שהתבאר.

לפי הבנה זו, שכבוד ארץ-ישראל גורם לסתירת דיני חוץ-לארץ, נוכל לומר שהטעם שאין פותחין בדין חדש כל זמן שהנידון יחוייב מיתה על-מנת להצילו, הוא בגלל שאין לדבר סוף, וכל עוד אין סיבה מיוחדת שינצל בבית-דין אחר, סומכין על הבית-דין הראשון. ולכן בבא לארץ-ישראל, כיון שיש סיבה מיוחדת של כבוד ארץ-ישראל שיוכל להתגלות כתוצאה מהצלת הנידון, סותרים הדין, אך בחוף-לארץ, אין סיבה שידונו שוב, שהרי נידון כבר כפי שצריך.

אך אפשר להסביר גם בצורה אחרת¹⁸, שהטעם שאין פותחין בדין חדש כשהנידון מתחייב, הוא מצד זילותא דבית-דין הראשון - שבהתדיינות

16. אמנם, ביצא דינו לזכות בחוף-לארץ, ודאי לא ידונו שוב בארץ-ישראל, כי סוף כל סוף דין חוץ-לארץ קיים, ואם היה נשאר בחוף-לארץ היה פטור ממיתה, אולם בנגמר דינו למוות ועלה לארץ, שאז יש סיבה לפתיחת דין, דנים שוב, כי כל כמה דאפשר להציל מצולין, מטעם ד"הוצילו העדה".

17. עין "אוצר מפרשי התלמוד" דף ז, הערה מספר 41.

18. כן הסביר לי אחד מתלמידי הישיבה.

בפני דיינים אחרים יש זילותא לדיינים הקודמים, אולם כל זה בחוץ-לארץ, אבל בארץ-ישראל אין זילותא, כי אמרינן שדנים שוב מצד כבוד ארץ-ישראל, ולכן דנים שוב כי אולי ימצאו זכות. כלומר, הגורם לסתירת הדין בארץ-ישראל הוא ביטול סיבת הזילותא (ולא לשם גילוי כבוד ארץ-ישראל שהוא רק אמתלא לכך), אלא שכבוד ארץ-ישראל הוא האמצעי לביטול הזילותא. ופירוש הגמרא יהא כך: "ברח מחוץ-לארץ לארץ סותרין את דינו, [כי אין זילותא דבית-דין] מפני זכותא דארץ-ישראל". ולפי הבנה זו גם כבוד ארץ-ישראל מתקשר יותר לארץ-ישראל, כי להסבר הקודם כבוד ארץ-ישראל קיים מצד שזוכה בבית-דין שבארץ-ישראל, אבל אין ענין עצמי בכבוד ארץ-ישראל, כי כל הכבוד בא מבית-הדין, ואם בית-הדין היה בחוץ-לארץ לא היה כבוד לארץ-ישראל, אלא שכיון שהדיון היה בארץ-ישראל, זה גרם לכבוד ארץ-ישראל. ואילו להסברנו כעת, כבוד ארץ-ישראל הוא הסיבה העצמית שגורמת לסתירת הדין בכך שארץ-ישראל גורמת לביטול טעם הזילותא, וממילא לפתיחת הדין מחדש, ומובן גם שבאותו בית-דין אין סותרין, מפני שאין סיבה שיזוכה כעת (כי אין זה טעם של זכות רוחנית)¹⁹.

לפי הטעם הנ"ל בהסבר ענין כבוד ארץ-ישראל מתיישבת גם הקושיא בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל: מדוע כשבא לפני אותו בית-דין בארץ-ישראל, אין סותרין את הדין ונהרג, והרי אפשר לשולחו לבית-דין אחר, שאולי יצילהו, ולמה נמנעת אפשרותו לבוא לפני בית-דין אחר? והתשובה היא, כי ברגע שבא כבר לפני אותו בית-דין בארץ-ישראל, נסתמה היכולת לשולחו לבית-דין אחר על סמך טענה שאנו עושים זאת למען גילוי כבוד ארץ-ישראל, כי כנגד זה יאמרו: אם באמת כבוד ארץ-ישראל יתגלה, אז זה גם יהיה באותו בית-דין שבארץ-ישראל, ומדוע לשולחו לבית-דין אחר, שהרי אם יזוכה רק בבית-דין האחר, סימן הוא שלא זוכה הנידון בזכות ארץ-ישראל, אלא מכח בית-הדין בלבד, שאם זכותו היתה מכבוד ארץ-ישראל, היה זה בא בכל מקרה, גם באותו בית-דין שבארץ-ישראל.

19. כמובן שתירוץ זה של כבוד ארץ-ישראל אינו עוזר לנו בהסברת שיטת הריטב"א בדרך ב' הנ"ל, שעל-פיה סובר כרמב"ם, כי הריטב"א כתב בפירוש שסותרין בארץ-ישראל מפני זכותא דארץ-ישראל שתועיל אולי למצוא צד זכות.